

ПОЛІТОЛОГІЯ

УДК 32.001

ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТА ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Валерій Денисенко

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська 1, м. Львів 79000, Україна, filos@franko.lviv.ua*

Досліджено проблему визначення предмета політичної науки. Критично осмислено тенденцію визначати предмет як «зменшену» частину об'єкта. Водночас зацентовано увагу на тому, що предметом сучасної політичної науки можуть бути закони, закономірності, методи, проблеми теоретичного та практичного аналізу політичної дійсності. Важливим при цьому є дослідження розвитку предмета політичної науки в аспекті історії її становлення.

Ключові слова: предмет політології, об'єкт політології, закони політичної науки, методи політології, проблеми політичної теорії та практики.

Проблема визначення предметності тієї чи іншої науки – це насамперед артикуляція її наукової придатності та меж, адже предмет репрезентує собою і початок, і зміст, і сенс науки. І ми вже пережили той переломний період, коли за досить короткий період, іноді нашвидкуруч, писали перші підручники, навчальні посібники, дослідницькі праці з політології, часто залишаючи на потім розв'язання низки найскладніших проблем. Саме це, на наш погляд, і стало, здавалося б, найпростішою й давно вирішеною «клітиночкою» цієї науки – предметом її вивчення.

Ще Р. Декарт стверджував, що якщо чітко не встановити значення понять, то неможливо буде звільнити людство від значної частини його проблем.

Предмет науки не може бути сталим і незмінним, тому що він трансформується відповідно до динаміки об'єкта дослідження, залежно від потреб, запитів суспільства, слідом за прогресом самого наукового знання. У визначенні предмета будь-якої науки суттєву роль відіграє визначення її ключового поняття. І тут, як ми вважаємо, потрібно бути максимально обережним, адже часто такими системовизначальними поняттями стають «політика», «структура й функції політичної системи» [1, с. 49], «політична сфера з усіма її явищами й процесами, політичне життя суспільства» [2, с. 7], «функціонування політичної системи і влади» [3, с. 93]. Ці ідеї дуже подібні до визначення предмета політології, яке запропонував Г. Лассуел і з яким не можна погодитися: «Політична наука – емпірична дисципліна, зайнята вивченням формування й адаптації влади й дослідженням політичних дій, що зачіпають усталені владні структури» [4, с. 88]. Інші дослідники – М. Гравітц та Р. Пенто – майже в тому самому руслі стверджують, що предметом аналізу в сучасній політології стає «вивчення того, як люди використовують ін-

ституту, що регулюють їхнє сумісне життя», «вивчення ідей, котрі приводять у рух людей» [5, с. 190].

А чого варті розмірковування відомого американського філософа К. Мурса про те, що «політична наука підходить до вивчення політичної реальності як до деякої автономної сфери, яка не вимагає філософського осмислення. В її фокусі, як правило, виявляються окремі частини, фрагменти і явища реальності. Домінантою виступає практичний результат» [6, с. 103]. Настільки меншовартісне ставлення до політичної науки зумовлене, на наш погляд, саме спрощеним уявленням про предмет її дослідження. На думку К. Мурса, політична наука ставиться до вивчення політичної реальності як до деякої автономної сфери, яка не вимагає філософського осмислення. У її фокусі, як правило, окремі частини, фрагменти та явища реальності. А домінантою є саме практичний результат.

З огляду на це, зрозумілим стає значення для політичної філософії ніцшеанського перспективізму як антигегелівської адаптації гегелівського методу до умов світу, що репрезентує себе таким, що втратив свою «онтологічну єдність». Артикулювати в процесі дослідження можна вже не «буття взагалі» як «цілісність», а лише виокремлене, дискретне, особливе буття, особливий ціннісний світ. Таким чином світ, сприйнятий ціннісно (політично) в його частковості, автономності внутрішніх елементів, не може репрезентувати істину в метафізичному (науковому) сенсі, а в ніцшеанському сенсі – лише інтерпретацію справ людських, яка зумовлена відповідною перспективою самореалізації тієї сили, того часткового «ми», з яким себе асоціюємо.

Ми зумисно апелювали до ніцшеанської ідеї, адже ще в ній подано уявлення про специфіку політичного поля буття (що, як і вся інша дійсність, вибудовується не як світ «нескінченної інтерпретації» [7, с. 700]) як такого, що втратило цілісність і є виключно дискретне, а тому конкретна предметність його онтологічного сенсу прямолінійно «відбивається» на рівні теоретичного осмислення. Предметність науки політології тут убачають у зверненні до *опису* (незліченні перерахування) конкретних структурних величин політичного поля буття на кшталт: «Предметом політології є ... такі феномени, як політична культура, ідеологія, політичні еліти, політичні партії та громадсько-політичні організації, рухи, владні відносини, держава, політична система, політична діяльність, політичне лідерство тощо» [8, с. 6]. Основне, що такі погляди щодо «множення сутності» – не поодинокі. Американський «Словник політичного аналізу» докладно розкриває предметний зміст політичної науки, апелюючи до того, що сучасні умови, зробивши розлогою та пишноквітною саму політику, потребують прискіпливого докладного ставлення до способу її пізнання та відображення. Як наслідок, предметом політології стають: «керівництво на загальнонаціональному та місцевому рівнях; порівняльний, або ж міждержавний (cross-national) аналіз; політика та політична поведінка; публічне право та судово-правова поведінка, політична теорія; публічно-адміністративна діяльність (public administration) та організаційна поведінка; міжнародні відносини» [9, с. 81].

Саме такі підходи, на нашу думку, досить спрощені й дискредитують суть науковості, тому потребують не лише критичного ставлення, а й доведення їхньої життєвої непридатності та пошуку альтернатив у сфері теоретико-аналітичних дискурсів.

Насамперед проаналізуємо, що саме є предметом політичної науки: конкретна інваріантність певних інституційних, соціальних, процесійних тощо величин; певні *принципи, методи* формування або ж пізнання цієї «предметно-субстратної» та процесійної дійсності; *проблеми*, що відображають суть об'єктивних процесів, які відбуваються в політичній сфері буття та які виникають під час пізнання цієї дійсності; самі реальні *відносини*, що вибудовують своєрідну матрицю всієї системи політики з її суперечностями, процесійністю, трансформаційними перетвореннями, ієрархією підпорядкувань, владним структуруванням тощо.

Відповідь на це запитання не є, на нашу думку, настільки простою та однозначною, як видається на перший погляд.

Як ми вже зазначали вище, під предметом політології більшість сучасних українських політологів з усіх сил намагається розуміти самі складові політичного процесу загалом. Спробуємо з'ясувати це докладніше.

Предмет науки саме в такому розумінні в українській науково-дослідницькій сфері отримав відповідну назву «опосередкованого (або кінцевого) предмета науки» [10, с. 146]. Враховуючи цю «опосередкованість», його (предмет) можна трактувати досить широко: від «такого, що даний в суб'єктивному своїм об'єктивним змістом» до «об'єктивного» як такого, об'єктивної реальності, соціальної матерії тощо.

Можливість такого розуміння предмета політичної науки заперечують не дуже часто (якщо загалом можна назвати когось, хто не погоджується з цим). І ті вчені, які предметом політології вважають принципи та методи дослідження, і ті, для кого предметом є певні проблемні ситуації, що формуються в процесі пізнання політичної дійсності, на запитання «Чи вивчають вони які-небудь об'єктивні реальності?» відповідають однаково: «Звичайно, а що ще можна вивчати, як не наявні форми буття політичної дійсності?». Цим самим навіть не підозрюючи, що самі себе ставлять у кут наукоподібного абсурду, адже предметом політології в такому разі стає «предмет як об'єкт», по-іншому – предмет у своєму «об'єктивному сенсі». Що це означає? Те, що предметом політологічного аналізу є об'єктивна дійсність із безмежною кількістю складових: інституцій, організацій, політиків, напівполітиків, недополітиків тощо. Предмет науки не просто стає невідокремлюваним від об'єкта – він збігається з ним: предмет є тим самим об'єктом політичної науки. І ми не спрощуємо, не профануємо тут сенс висновків науковців від політології, ми констатуємо вже сформований і не раз репрезентований (і такий, що вже встиг стати догмою) погляд: поняття предмета політології вужче за своїм обсягом, аніж поняття її об'єкта; його зміст становить певну частину об'єкта; і в цьому співвідношенні *предмет є об'єктом*. У такому сенсі поняття предмета політологічної науки, звичайно, є іншим, аніж поняття принципів, мето-

дів, сукупності проблем науки. Таке розуміння предмета – безпроблемне. А тому, як ми вважаємо, політична наука, саме в сенсі такого бачення свого предмета, значною мірою *описує явища*, але не дає їм нормативно-наукової оцінки, розглядаючи реальність як розташовані лінійно складові того, що «величають» «політичним процесом» (правда, від самої процесійності там мало що залишається, як, відповідно, і від науки, що описує таку дійсність).

У такому вигляді політична наука зорієнтована лише на факт, на те, що можна описати емпірично. Це напрям політичного знання, що, як правило, не намагається знайти відповідь на запитання «Чому так відбувається?». Його послідовники описують явища, але не дають їм нормативної оцінки. Для політичної науки, предметом якої є «об'єкт у його фрагментарному вигляді», найважливішим підґрунтям є ймовірнісний підхід до визначення результатів дій. Звернувшись до сфери методології, така наука залишає питання політичного буття (як цілісної системи) все ж поза сферою своєї компетентності, намагаючись замінити епістемологічне пізнання аналізом переконань і вірувань. А тому, зрештою, така політична наука замінює знання думкою, онтологію – набором інституцій, організацій, політичним процесом, раціональні основи людської діяльності – результатами. Принципи, що обґрунтовують політичне існування, буття і свідомість, людські цінності та якості, етичні підґрунтя і сутність політичних явищ і процесів, залишаються наче за межами пізнавального інтересу. І тут ми доходимо висновку, що саме в такому вигляді політологія формується як *абстрактна* наука (хоча чомусь у «надмірно просвічених» головах склалося враження, що чим більше наука аналізує принципи, закони, категорії, методи тощо, тим більше вона починає «хворіти» на абстрактність, що насправді зовсім не так, а навіть навпаки).

На початку нашого дослідження ми робили спробу узагальнено показати основні підходи до визначення предмета політології. Тепер можемо стверджувати, що таким предметом, на наш погляд, насамперед є принципи та процеси становлення політичної системи знань, політичного буття в усіх його конкретних виявах та взаєминах з іншими сферами. Саме дослідження політики через закони та закономірності її існування дає змогу позбутися описовості й сформулювати справді наукову, аналітичну систему знань щодо дуже складного об'єкта, яким є політична сфера буття, репрезентувати політику як цілісну систему, як процес, а не дискретну структуру з випадковими логічними зв'язками та суперечностями зовнішнього характеру, дослідити діалектику змісту та форми політичного процесу, його онтологічний зміст.

Таким чином, політологія вивчає насамперед закони, за якими розвивається суспільство загалом. Наприклад, загальносоціологічний закон історичного прогресу: розширення сфери політичного життя та підвищення її ролі в суспільстві, закон зростання ролі народних мас в історичному процесі, у розвитку демократії, самоврядування. Певне значення мають і закони різних сфер суспільного життя, зокрема ті, що розкривають роль економіки стосовно політики, та ін.

Основоположними для політології є закони, які визначають сутність форм і методів організації політичних систем, їхню внутрішню спрямованість та взаємо-

зумовленість. У політиці є закони багатьох зрізів, наприклад, закон організації структурування політичних інститутів тощо. Одні з них відображають зв'язок елементів в окремих підсистемах, інші є дійсними для груп, підсистем або цілого суспільства.

Важливим є закон поділу влади на структурному рівні, який, на жаль, в основних рисах (необхідності, загальності, повторюваності, інваріантності) ще не розроблено.

Закони функціонування політики визначають її життєдіяльність як особливого організму. Дія цих законів відтворює політичне життя на досягнутому ступені розвитку, використовує фактор часу, розкриває характер явищ політичного життя.

Закони розвитку політичного життя, політичних систем, політичних відносин – це закони якісних перетворень на основі зіткнення протилежних сил і тенденцій у межах певної сутності. Ці закони зумовлюють докорінні зміни в усій політичній структурі, а також виникнення якісно нових систем політичних відносин. Закони розвитку діють через зіткнення й подолання суперечливих тенденцій політичного життя суспільства, функціонування політичних систем, удосконалення політичних відносин і системи їхнього регулювання.

Закони структури, функціонування та розвитку, які вивчає політологія, виявляються і набувають категоріальних форм лише завдяки політичній діяльності людей, соціальних груп, партій, держав.

Таким чином, акцентуючи увагу на законах і закономірностях процесів пізнання та відтворення політичної дійсності як таких, що становлять сенс предметності політичної науки загалом, ми не лише визначаємо початкову основу політології, а й маємо змогу окреслити історичні особливості формування предмета цієї науки. Адже в різні періоди по-різному акцентували принципи, закони, методи, проблеми, процеси як предмет науки або й зовсім не розглядали їх як пріоритети дослідження.

Загалом проблема предмета політології є білою плямою в цій молодій науці. Якщо в природознавстві спочатку предметом дослідження вважали об'єктивні процеси розвитку природи, і тільки згодом предмет науки почали розуміти як «проблемну ситуацію» або навіть просто як «методи» дослідження питань щодо реальних відносин дійсності, то в політології (яка донедавна розвивалася здебільшого в межах філософії) процес усвідомлення предмета вивчення відбувався наче в зворотному напрямі. Тобто спочатку предметом політичного аналізу (власне донаукового) була саме та політична дійсність, що базувалася на зовнішньому способі осмислення, – описі. Накопичувалися знання про державу, владу, її типи в певних конкретних вимірах – як дискретні предметно-інституційні форми буття. Лише Платон спробує в «Державі» сформулювати універсальне поняття держави (і це поняття стане змістом цілої книги).

Значно пізніше предметом дослідження політології стають системи та процеси, що дає змогу виокремити згодом на цій основі методи та принципи. Початок

формування дисциплінарної науки про політику (Т. Гоббс, Д. Локк, І. Кант, Г. Гегель та ін.) припадає на Новий час.

Щоб ґрунтовно пояснити зміст та особливості такого процесу трансформації предмета політології впродовж її історії, потрібне окреме дослідження. Нам важливо зазначити, що історично й логічно умови розвитку людських знань сформувалися так, що і в сучасних умовах закони, закономірності, методи пізнання та продукування політичної дійсності є основою предметного поля політичної науки. А та політологія, для якої основою «наукового» буття є підрахунок політичних партій та ситуативне (замовне) розташування їх по правий чи по лівий бік від чогось середнього, а то й «глибоке» у своїй лапідарності дослідження переконань та вірувань лідерів, – то є навіть не прообраз науки, а віртуозне шаманство.

Нам можуть закинути, що політологія є теоретична й прикладна, справою останньої і є та рутинна буденність політики в усіх її конкретних виявах. На це ми відповімо, що політологія як *наука* – одна, а використання її положень може бути як прикладним, так і теоретичним, але це наслідки науки, а не її початки.

-
1. Санистебан Л. С. Основы политической науки. – М., 1992. – С. 49.
 2. Основы політології. – К.: Либідь, 1995. – 336 с.
 3. Політологія: Навчальний словник-довідник. – К.-Л., 2001. – 320 с.
 4. Циганков А. П. Політологія Роберта Даля // Соціально-політичні науки. – 1990. – № 10. – С. 88.
 5. Гравитц П. М., Пенто Р. Методы социальных наук. – М., 1972. – С. 190.
 6. Алексеева Т. А. Чи корисна філософія політиці? // Суспільні науки і сучасність. – 1992. – № 2. – С. 103–112.
 7. Ницше Ф. Веселая наука. Соч. в 2-х т. Т. 1. – М.: Мысль, 1990.
 8. Піча В. М., Хома Н. М. Політологія.: Конспект лекцій. – К.: Каравела, 1999. – 168 с.
 9. 26 основоположных понятий политического анализа // Полис. – 1993. – № 1. – С. 81.
 10. История диалектики XIV–XVIII вв. – М., 1974.

A PROBLEM OF DEFINING A SUBJECT OF POLITICAL SCIENCE

Valeriy Denysenko

*Ivan Franko National University of L'viv, Universytets'ka St., 1
L'viv 79000, Ukraine, 296-47-76 filos@franko.lviv.ua*

A problem of defining the subject of political science is explored in the article. The idea of defining the subject as the «lessened» part of the object is critically thought out. The attention is also focused on the point that laws, methods, problems of theoretical and practical analysis of political reality can be considered as the subject of political science. In this meaning, the task of exploration of development of the subject of political science is important in the aspect of its historical situation.

Key words: subject of politology, object of politology, laws of political science, methods of politology, problems of political theory and practice.

Стаття надійшла до редколегії 08. 04. 2004

Прийнята до друку 10. 08. 2004